

Primele reprezentări cartografice ale Transilvaniei (1325/1330-1520)

Andrei NACU

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu
 ”Lucian Blaga” University of Sibiu
 Personal e-mail: andreinacu1@yahoo.com

The first cartographic representation of Transylvania (1325/1330-1520)

The present article will examine the evolution of the cartographic representation of Transylvania in the two centuries that followed the first appearance of the “Seven Fortresses” on a map (1325/1330). We will not attempt to analyze all the maps that display Transylvanian towns, rivers or other geographic features, but to highlight the most relevant cartographic documents produced between the 14th century and the early 16th century.

Keywords: historical maps, historical geography, cartography, Transylvania, portolan charts, mappamundi

Câteva considerații preliminare – Transilvania pe harta Hereford (cca. 1290)

Un document cartografic medieval care a stârnit o oarecare controversă datorită unei posibile menționări timpurii a Transilvaniei este harta Hereford. Harta Hereford a fost realizată în Anglia în jurul anului 1290 și reprezintă o *mappamundi* medievală tipică de tip O-T (*orbis terrarum*)¹. A fost desenată pe o singură bucată de pergament, confecționată probabil din piele de bovină, și are dimensiunea de cca. 158 x 133 cm². Include numeroase nume de locuri, ilustrații și legende descriptive. Deasupra lumii este figurat Hristos în timpul Judecății de Apoi, iar paradisul apare la extremitatea superioară (de est) a masei continentale³. Printre sursele utilizate de autorul hărții, Richard de Bello (Richard de Haldingham), se numără istoria lui Paulus Orosius (sec. IV d.Hr.) operele lui Strabon, Pliniu cel Bătrân, Sf. Augustin, Sf. Ieronim, Sf. Isidor din Sevilla și itinerariul antonin⁴. Harta a fost dăruită catedralei din Hereford, loc unde s-a păstrat până astăzi.

Figura 1. Harta Hereford (cca. 1290). Zona izvoarelor Dunării – fragment.

În zona corespunzătoare României actuale, între *fluviu Tize* și *Alanus fluviu* se află o legendă care a fost interpretată de Marin Popescu-Spinieni⁵ drept *DACIA - hec 7 oppidum*. Aceasta ar fi constituit prima asociere între Dacia antică și Transilvania medievală. Totuși, interpretarea a fost infirmată de Dan Dana și Măriuca Radu⁶ și pusă pe seama unei lecturi greșite

și incomplete făcută de Popescu-Spineni. Textul exact este următorul: *Dacia hec et / rusia* (Figura 1). Deasupra unui oraș ilustrat în apropiere, pe *fluvius Tize* (Tisa), se află explicația *oppidum*. Cifra „7” este de fapt o abreviere pentru *et*, deseori întâlnită în documentele medievale⁷.

Nici pe alte *mappaemundi* din secolele XII-XIV, precum harta lui Heinrich din Mainz (secolul al XII-lea) sau harta *Ebstorf* (secolul al XIII-lea), nu vom întâlni toponime care să indice noua realitate medievală din spațiul intracarpatic⁸.

Transilvania în portulanele din secolul al XIV-lea

Primele mențiuni explicite ale Transilvaniei le găsim în hărțile de navigație din perioada medievală târzie, cunoscute sub denumirea de portulane. Deși portulanele se concentrează pe redarea zonelor de coastă, o parte din ele, mai ales cele produse în teritoriile coroanei de Aragon, conțin detalii legate de zonele interioare ale Europei.

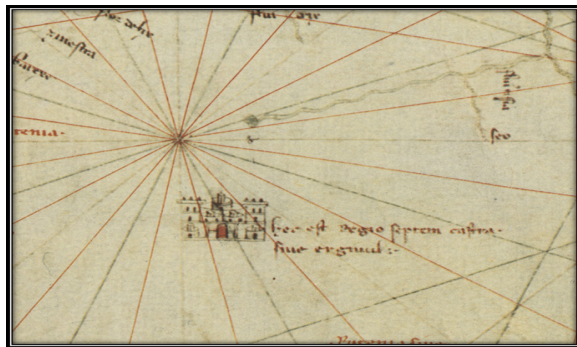

Figura 2. Transilvania în portulanul lui A. Dulcert / Dalorto (1325/1330) - fragment.

Portulanul realizat de Angelino Dalorto (sau Dulcert) în 1325/1330⁹ este cel dintâi document cartografic în care este amintită Transilvania. Datorită includerii unor elemente referitoare la regiunile mai îndepărtate de coaste (munți, ape, nume de regate și regiuni etc.), harta întocmită de Dalorto constituie cel mai vechi exemplar aparținător stilului cartografic catalan¹⁰. Pe acest portulan, orientat spre sud, Transilvania figurează ca *regio septem castra / sive ergiuul*¹¹ și este indicată cu un simbol de oraș fortificat (Figura 2).

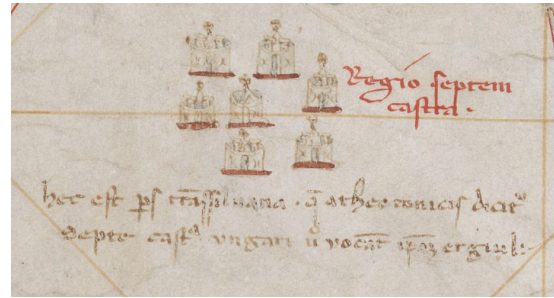

Figura 3. Transilvania în portulanul lui A. Dulcert / Dalorto (1339) – fragment

Din 1339 datează un alt portulan al lui Dalorto / Dulcert¹², realizat în Mallorca (Figura 3). De această dată, Transilvania, *regio septem castra*, este reprezentată prin șapte cetăți. Sub simbolurile cetăților se află o mică descriere:

*hec est pars transsilvana, quae a theotonicis dicitur / septem castra ungari vero vocant ipsam ergiuul*¹³

Figura 4. Transilvania în portulanul fraților Pizigani (1367). Facsimil realizat de Edme-François Jomard în 1849 – fragment

Ilustrată din nou doar printr-o singură cetate, regăsim *regio septem castra* în portulanul fraților venețieni Domenico și Francesco Pizigani din 1367 (Figura 4). Textul explicativ, *hec est pars...*, este foarte similar cu cel redat de Dalorto / Dulcert. În mod cert a fost reprodus, cu unele deformări, după harta din 1339.

Figura 5. Transilvania în Atlasul catalan (1375) - fragment

Atlasul catalan din 1375, operă atribuită lui Abraham Cresques din Mallorca¹⁴, redă zona Transilvaniei prin șapte cetăți sau orașe fortificate. În mod neobișnuit, aceste orașe au biserici cu turla în stilul arhitectural caracteristic estului creștin-ortodox al Europei și nu cel specific edificiilor catolice din Europa Centrală și de Vest (Figura 5). Din păcate, datorită stării de deteriorare a singurului exemplar din atlasul catalan păstrat, explicația corespunzătoare cetăților nu mai poate fi reconstituită¹⁵.

Două mappamundi din secolul al XV-lea

Renașterea a fost marcată în domeniul creației cartografice vest-europene de redescoperirea și republicarea *Geographiei / Cosmographiei* lui Ptolemeu la începutul secolului al XV-lea¹⁶. Cu toate acestea, adoptarea datelor și metodelor lui Ptolemeu a fost completată de evoluția unor tehnici deja cunoscute în diferite părți ale Europei în secolele anterioare, de pildă măsurătorile de parcele sau utilizarea coordonatelor geografice pentru reprezentarea exactă a locurilor¹⁷. Următoarele hărți realizează o sinteză între viziunea medievală asupra lumii și cartografia renașcentistă, mult mai riguroasă și mai fidelă realităților geografice.

Primul document, o *mappamundi* din 1448, consemnează prima atestare cartografică a orașului Sibiu (Figura 6). Harta la care facem referire a fost realizată la Konstanz de călugărul benedictin Andreas Walsperger și prezintă elemente tradiționale ale hărților medievale de tip *orbis terrarum* alături de o serie de inovații¹⁸. Ierusalimul este plasat în centrul lumii, iar harta este orientată spre sud și are o formă circulară. Pe de altă parte, Walsperger a inclus noi informații rezultate în urma explorării coastei africane de către navigatorii portughezi¹⁹. În spațiul transilvănean sunt ilustrate, prin mici cercuri roșii²⁰, două orașe, *hermanstat* (Hermannstadt, Sibiu) și *nossen* (probabil Bistrița, capitala districtului Năsăud, Nösnerland). Sibiu este poziționat destul de incorect, mult prea aproape de Marea Neagră, dincolo de râurile *altus* (Olt) și *dornechus* (Prut)²¹.

Figura 6. Mappamundi, Andreas Walsperger (1448) - fragment

Una dintre cele mai cunoscute hărți din secolul al XV-lea este o *mappamundi* italiană. Harta a fost realizată la comanda Signoriei venețiene de către Fra Mauro, călugăr calmadulens din Murano, și Andrea Bianco, asistentul său, cel mai probabil în 1459²². Informațiile prezentate provin din mai multe surse: portulane, date din *Geographia* lui Ptolemeu și cunoștințe datorate noilor descoperiri geografice²³. Harta are o formă circulară și este orientată spre sud. Orientarea spre sud se datorează influenței cartografiei arabe, lucru valabil și în cazul hărții lui Andreas Walsperger. Include numeroase ilustrații și în jur de 3000 de inscripții²⁴. În zona aproximativ corespunzătoare Transilvaniei, la sud de *mons hovas*²⁵, se distinge amplasarea neobișnuită a orașului *Campo longo* (Câmpulung). În apropiere se găsește un alt simbol de oraș, având eticheta *sete cast(elli)*. *Braso* și *Bresolo* (Brașov dublat sau Brașov și Țara Bârsei), *Provincia sechel*²⁶ și *Provincia cognat / Sebin*²⁷ apar doar ca toponime neasociate unui simbol grafic (Figura 7). Un curs de apă care traversează regiunea este denumit *flumen grisiun* aproape de vărsarea în Dunăre. Mai spre vest este ilustrat *Flumen moros* (Mureșul). Cu toate inexactitățile pe care le conține, opera lui Fra Mauro trebuie apreciată pentru numărul mare de toponime, hidronime, explicații înscrise și pentru aspectul grafic deosebit.

Figura 7. Mappamundi, Fra Mauro (1459) - fragment

Primele hărți regionale ale Europei Centrale (sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea)

În a doua jumătate a secolului al XV-lea a sporit considerabil numărul materialelor cartografice aflate în circulație în Europa, un rol important avându-l apariția și răspândirea tiparului²⁸. *Geographia / Cosmographia* lui Ptolemeu a fost tipărită prima dată la Vicenza în 1475, iar în 1477 apare la Bologna prima ediție însoțită de hărți²⁹. Ca supliment la hărțile desenate după datele lui Ptolemeu, edițiile ulterioare au inclus un număr tot mai mare de hărți regionale care reflectă situația modernă (*tabulae modernae*)³⁰. De asemenea, hărți moderne apar acum și în alte publicații sau sunt tipărite individual.

Primele hărți moderne ale Europei Centrale sunt cele întocmite de Nicolaus Cusanus imediat după jumătatea secolului al XV-lea. Acestea sunt astăzi cunoscute datorită reproducerilor din cca. 1490 (prima ediție), respectiv cca. 1470-1491 (a doua ediție). Nicolaus Cusanus (1401-1464) a fost un important umanist german, activ în domenii diverse, de la filologie și teologie până la astronomie. A studiat la Heidelberg, Padova și Köln. În 1425 a fost hirotonisit preot, iar din 1432 a fost membru al Conciliului de la Basel-Florența-Ferrara (desfășurat între 1431-1449). Ulterior, ca oficial al Curiei romane, a fost implicat în negocierile Sfântului Scaun cu Imperiul Bizantin și cu suveranii germani. A fost numit cardinal în 1448 și arhiepiscop de Bressanone (Brixen, în Tiroul de Sud) în 1450³¹.

Hărțile întocmite de Cusanus acoperă Europa Centrală în întregime, din Flandra până la gurile Dunării și de la Marea Adriatică până în sudul Scandinaviei. Prima ediție s-a păstrat sub forma a trei manuscrise editate de cartograful Henricus Martellus Germanus (Heinrich Hammer) și incluse în lucrările sale apărute în jurul anului 1490: o redacție a *Geographiei* lui Ptolemeu (unde este inclusă ca *tabula moderna*) și două copii ale *Insularium illustratum*³². Originalul primei ediții a fost finalizat de Cusanus în perioada 1455-1460. A doua ediție s-a păstrat sub forma hărții *Eichstätt*, tipărită în 1491 în orașul omonim din sudul Germaniei. Harta a fost revizuită de cosmograful Nicolaus Germanus și amendată cu informații provenite de la persoane din anturajul lui Cusanus. Manuscrisul original a fost definitivat probabil la începutul anilor 1460³³. Între aproximativ 1470-1480, gravura în aramă a hărții a fost completată la Roma cu o secțiune sudică care atașează teritoriile aflate la sud de Dunăre și de Câmpia Padului. A doua ediție reprezintă o perfecționare a primei variante și a fost tipărită în mai multe exemplare până în 1530³⁴.

Figura 8. Harta Eichstätt (cca. 1470-1491), după originalul realizat de Nicolaus Cusanus la începutul anilor 1460, facsimil – fragment

Orientată spre nord, harta *Eichstätt*³⁵ a fost realizată într-o proiecție trapezoidală și include o rețea de paralele și meridiane. Toate denumirile sunt trecute cu majuscule. Munții sunt redați prin movile destul de ascuțite de dimensiuni variabile. Transilvania figurează atât ca *SEPTEM CASTRA*, cât și ca *TRANSILVANIA* (denumire utilizată de două ori). Eticheta *TRANSILVANIA* este plasată în regiunea Banatului și Crișanei de astăzi³⁶, în timp ce *SEPTEM CASTRA* figurează în zona intracarpatică (Figura 8). Printre orașele ilustrate regăsim *CRON* (Brașov), *H.* (cel mai probabil Sibiu, Hermannstadt), *ROTETORE* (Turnu Roșu), *TOLMET* (posibil Tâlmăciu, Talmesch³⁷), *VNZEMBORG*³⁸ (posibil Vințu de Jos-Vurpăr, Winz-Burgberg³⁹ sau Orlat, Winsberg⁴⁰), *GROSESTEVA* (posibil Cincu, Groß-Schenk⁴¹) și *TEONBORG* (posibil Turda, Thorenburg). Simbolul utilizat pentru a indica orașele este un cerc cu un punct în mijloc, alături de o reprezentare grafică a unor clădiri reprezentative - cel mai des biserici - înconjurate de fortificații. Un astfel de oraș, aflat între *GROSESTEVA* și *ROTETORE*, este neînsoțit de vreo denumire⁴². Localitățile mai puțin importante sunt redade prin același cerc punctat, alături de un turn sau un mic edificiu. Mai multe așezări secundare, neintitulate, apar între *H.* (Sibiu), *ROTETORE* și *TOLMET*. *CATARABON FLV.* (Jiu) și *ALUTAS F.* (Olt) sunt singurele cursuri de apă din regiune, ambele fiind reprezentate conform tradiției hărților ptolemeice⁴³. *CATARABON FLV.* se confundă cu traseul unor alte ape, foarte probabil cu al Căminului în secțiunea apropiată de izvoare.

Reproducerea primei ediții a hărții lui Nicolaus Cusanus⁴⁴ a fost utilizată ca sursă de către pictorul, miniaturistul și gravorul florentin Francesco Rosselli⁴⁵. Acesta a activat la Florența și a fost probabil primul întreprinzător de succes din domeniul tipăririi și comerțului cu hărți. Pentru o perioadă a lucrat ca miniaturist la curtea regelui Matei Corvin de la

Buda⁴⁶. Harta Europei Centrale, realizată în cca. 1490 de Rosselli, este aproape identică, sub aspectul conținutului, cu exemplarul păstrat la Leiden din *Insularium illustratum* al lui Henricus Martellus Germanus⁴⁷. *Septem Castrum*, denumită și *Transilvania* mai jos, dispune de o mică notă explicativă: *Isti sunt theotonic* (Figura 9)⁴⁸. Munții înconjoară Transilvania, din trei părți (vest, sud și est) și sunt redați prin movile cu hașuri ce simulează umbrele. Orașele sunt simbolizate grafic prin mici fortificații flancate de turnuri și, în unele cazuri, un turn central sau o turlă de biserică în interior. Pe hartă figurează numele localităților *Sibigno* (Sibiu), *Sabesus* (Sebeș), *Brassco* (Brașov), *Styr* (?), *Rotetorim* (Turnu Roșu) și *Groschen* (Cincu, Groß-Schenk). Sibiu și Sebeș sunt amplasate greșit, primul fiind poziționat la vest de al doilea. *Rotetorim* și *Groschen* sunt situate la sud de Carpați, unde mai întâlnim o așezare cu numele *Pross* (posibil Oraștie, Broos) și una cu numele *Herinstat*⁴⁹ (Sibiu, Herrmannstadt, dublat). Izvorând din partea de est a Transilvaniei, râul denumit *Flv. Scames* se confundă cu traseul Oltului până în apropiere de Sibiu, apoi cu cel al Mureșului până la vărsarea în *Tissa fl.* (Tisa). Un alt râu, înfățișat de la sud de Sebeș și Sibiu, are un parcurs similar cu segmentul Oltului dintre Carpații Meridionali și vărsarea în Dunăre. Munții aflați între Transilvania și Crișana sunt denumiți *mons hobas* (munții înzăpeziți). Foarte probabil aceștia sunt confundați cu Munții Făgăraș, dacă luăm în calcul și amplasarea greșită a Sibiului în apropiere.

Figura 9. Transilvania în Harta Europei Centrale tipărită de Francesco Rosselli (cca. 1490), facsimil - fragment

În 1493 apare în două versiuni - în limba latină și apoi în germană - lucrarea *Liber chronicarum*, cunoscută și sub numele de *Cronica din Nürnberg*,

după orașul unde a fost publicată, sau *Schedelsche Weltchronik* (Cronica lumii a lui Schedel). Editorul general și autorul principal al textelor pentru această descriere istorico-geografică a lumii a fost medicul și bibliofilul Hartmann Schedel. Hyeronimus Münzer este considerat autorul celor două hărți incluse, o hartă ptolemeică a lumii și o hartă a Europei Centrale bazată pe reproducerea lui Rosselli după Martellus și Cusanus și, pentru zonele nordice, pe ediția apărută la Ulm în 1482 a *Geographiei* lui Ptolemeu⁵⁰. Harta Europei Centrale (Figura 10) se deosebește de tipăritura lui Rosselli prin numărul redus de localități ilustrate - doar numele celor mai importante sunt înscrise. În spațiul corespunzător Transilvaniei nu este inclus niciun oraș, însă figurează trei nume de regiuni. Pentru prima dată sunt utilizate pe o hartă toponimele germane *Sibenburg* (Siebenbürgen, Transilvania), și *WVRTZLANI* (Burzenland, Țara Bârsei). *Sibenburg* și *WVRTZLANI* sunt ambele localizate la est de *TRANSILVANA*, în teritoriul dintre lanțul carpatic și Dunăre.

Cele două ediții ale hărții lui Nicolaus Cusanus au servit ca referință cartografică și în primele decenii

Figura 10. Hyeronimus Münzer, harta Europei Centrale din *Liber chronicarum* (1493) - fragment

ale secolului al XVI-lea. Printre derivatele sale se numără o hartă anexă la *Geographia* lui Ptolemeu din ediția editată de Marco Beneventano (Roma, 1507): *TABVLA MODERNA POLONIE, VNGARIE, BOEMIE, GERMANIE, RVSSIE, LITHVANIE*⁵¹. Față de harta publicată de Rosselli cu aproximativ 15 ani în urmă, nu există aproape nicio diferență la nivel de informații în regiunea Transilvaniei (Figura 11). Inedită ar fi doar reprezentarea actualizată a zonei Mării Baltice și a Poloniei prin contribuția cartografului polonez Bernard Wapowski⁵². Zona de frontieră dintre Polonia și Ungaria este redată mult mai corect și lanțul carpatic, *CARPATVS MONS*, flanchează Transilvania dinspre nord. Sub aspect grafic se remarcă utilizarea cercurilor pentru a desemna localitățile și ortografierea tuturor numelor cu majuscule.

Figura 11. Harta Europei Centrale din ediția Geographiei lui Ptolemeu publicată de Marco Beneventano (1507) - fragment

În cca. 1520 a apărut o nouă hartă a Europei Centrale⁵³, opera gravorului venețian Giovanni Andrea Valvassore (Vavassore)⁵⁴. Prin informațiile redată, harta lui Valvassore (Figura 12) realizează o fuziune a datelor din cele două ediții ale hărții lui Cusanus, aducând și câteva elemente noi pentru regiunea analizată. Mențiunea *Isti sunt thetonici* apare din nou sub legenda *Septem Castrum / Transilvania*⁵⁵. Rețeaua hidrografică cuprinde *Catarabon fl.* (aproximativ cursul inferior al Oltului) și *Scames flv.* (combinație între cursul superior al Oltului și cursul inferior al Mureșului), redată cu exact același traseu precum în hărțile publicate de Rosselli și Beneventano. *Mons hobas* desemnează și aici lanțul montan dintre Transilvania și Crișana. Au fost preluate denumiri de orașe, unele ușor modificate, prezente numai în harta *Eichstätt*, dar și denumiri preluate după prima ediție a hărții lui Cusanus (Figura 10). Localitățile reprezentate în premieră sunt *Albaula* sau *Albauila* (Alba Iulia), *Contondin* (?) și *S. Ladislao* (Laslea). Celelelate așezări sunt cunoscute datorită hărților prezentate anterior: *Groseteua*, *Vuzenborg*, *Teonborch*, *Cron*, *Stir*, *Sibigno*, *Brassco*, *Pross*, *Rotetorem*, *Tolmet*. *Albaula / Albauila* este plasată mult spre vest, aproape de *Zaades* (Cenad), iar *Cron* (Brașov, dublat) este greșit localizat înspre nordul Transilvaniei. La vest de Tisa figurează orașul

Colosvar (Cluj-Napoca). Poziționarea deseori inexactă a localităților este rezultatul combinării unor informații din surse diferite, fiecare sursă având limitările sale. Din păcate Valvassore nu a luat în considerare ajustările aduse spațiului polono-baltic și zonei de frontieră dintre Regatul Ungariei și Regatul Poloniei de harta lui Marco Beneventano.

Figura 12. Harta Europei Centrale realizată de Giovanni Andrea Valvassore (1520) - fragment

Timp de aproximativ o jumătate de secol, opera cartografică a lui Nicolaus Cusanus a constituit principala referință utilizată pentru ilustrarea Europei Central-sudice. Abia harta Lazarus-Tanstetter a Ungariei (1528) și, mai ales, harta Transilvaniei a lui Johannes Honterus (1532) vor marca o îmbunătățire considerabilă în reprezentarea cartografică a regiunii. Au existat însă și hărți ceva mai exacte, bazate pe surse diferite, între aparițiile anterioare anilor 1528/1532. O astfel de hartă o vom prezenta în continuare.

Transilvania în Carta marina a lui Martin Waldseemüller (1516)

Carta marina este o hartă a lumii realizată în 1516, după modelul portulanelor, de cartograful german Martin Waldseemüller. Waldseemüller (cca. 1470-1520) a studiat la Freiburg și a activat până în 1508 în cadrul cercului umanist cunoscut sub numele de *Gymnasium Vosagense* din Saint-Dié, Lorena⁵⁶. Din 1514 și până la moartea sa a fost canonic în Saint-Dié. Cele mai cunoscute hărți ale lui Waldseemüller sunt harta lumii din 1507, *Vniuersalis cosmographia*⁵⁷, celebră datorită primei utilizări a toponimului America, *Carta itineraria Europae*, o hartă rutieră a Europei Centrale apărută în 3 ediții (1511, 1520 și 1527)⁵⁸, și *Carta marina* din 1516.

Spre deosebire de *Vniuersalis cosmographia*, unde Waldseemüller a ilustrat Europa conform tradiției ptolemeice, *Carta marina*⁵⁹ reprezintă o imagine modernă, mai detaliată, a întregii lumi cunoscute. Prin proiecția rectangulară și redarea liniilor de compas, se apropie foarte mult de stilul hărților nautice. Sursele utilizate includ un portulan întocmit de Nicolò de Caverio în cca. 1503 și relatări ale călătorilor și navigatorilor europeni⁶⁰. A fost tipărită în 12 foi, gândite să formeze o singură hartă de perete cu dimensiunea de aproximativ 128 x 233 cm⁶¹.

Figura 13. Transilvania în Carta marina a lui Martin Waldseemüller (1516) - fragment

Carta marina (Figura 13) ilustrează zona analizată diferit față de reproducerea și derivatele după Cusanus, încă populare în acea perioadă⁶². Numele Transilvaniei apare ca *Transsilvania* și *Septem Castra*. Sunt înfățișate prin mici cercuri orașele *Clausenburg* (Cluj-Napoca), *Wissenburg* (Alba Iulia), *Hermenstat* (Sibiu) și *Crona* (Brașov). Toate orașele sunt poziționate corect în cadrul regiunii, inclusiv raportat la rețeaua hidrografică. Orașul *Tolmet* este amplasat în centrul provinciei *Valachia*, la sud-est de *Longaw* (Câmpulung, Langenau). Cu un traseu destul de apropiat de realitate sunt reprezentate *Marisus fl.* (Mureș) și *Alt fl.* (Olt). Carpații Meridionali nu sunt ilustrați, însă lanțul montan al Carpaților Orientali este redat prin movile rotunjite hașurate. Interesantă este trasarea, la est de *Vardin* (Oradea) și *Tomelsperg* (Timișoara), a unei linii punctate ce separă Ungaria de Transilvania. Acest tip de marcaj este utilizat pentru a delimita regiunile, însă îl regăsim în Europa doar în partea estică a continentului și în Scandinavia.

Harta lui Waldseemüller apare ca inedită în rândul operelor cartografice de la începutul secolului al XVI-lea. Deși nivelul de detaliu, în mod inerent mai mic pentru o hartă a lumii, nu permite decât ilustrarea la nivel general a Transilvaniei, este surprinzătoare precizia cu care sunt redade elementele geografice principale din zona intracarpatică.

Note:

1. Pentru acest tip de hărți, lumea este redată circular (O) și Ierusalimul este plasat în centru. Orientarea este spre est. Asia este ilustrată în partea de sus, Africa în dreapta și Europa în stânga. Limita dintre cele trei continente are forma unui T sau Y.
2. Edson 2007, p. 16.
3. Ibid., p. 11, 21.
4. Woodward 1987, p. 309, 312.
5. Popescu-Spineni 1938, p. 66.
6. Dana, Radu 2002, p. 253-265.
7. Ibid., p. 260.
8. Ibid., p. 257.
9. Harta lui Dalorto, păstrată în biblioteca privată a prințului Corsini din Florența, include o dată romană care a fost interpretată ca MCCCXXII, MCCCXXV sau MCCCXXX. 1325 sau 1330 sunt cele mai des acceptate variante. Vezi Campbell 1987, p. 409.
10. Ibid., p. 393. Stilul catalan se remarcă prin reprezentarea mai bogată a regiunilor interioare, spre deosebire de portulanele în stil italian, de obicei mai austere și concentrate aproape exclusiv pe redarea zonelor de coastă.
11. Textul complet este *Hec est regio septem castra siue ergiuul*.
12. Datorită similitudinilor între cele două portulane și a prenumelui identic, Dalorto și Dulcert sunt deseori

considerați ca fiind același cartograf (vezi *ibid.*, p. 452 și Pelletier 1994, p. 27). Un alt treilea portulan atribuit lui Dalorto / Dulcert și nedatat se găsește în colecția British Library. Vezi Pelletier 1994, p. 27.

13. Transliterație realizată de Prof. univ. Dr. Ioan Albu. Trad. Aici se află Transilvania, numită „septem castra” (Siebenbürgen) de către germani, dar căreia maghiarii îi spun „ergiuł” (Erdély).

14. Campbell 1987, p. 430.

15. Exemplarul este păstrat în Biblioteca Națională a Franței din Paris și poate fi vizualizat pe site-ul <http://gallica.bnf.fr/>

16. Woodward 2007, p. 6, 12.

17. Meurer 2007, p. 1177. Orașul Siena a realizat măsurători cu ocazia înființării localității Paganico. Vezi MORSE 2007, p. 50. Roger Bacon descrie în secolul al XIII-lea un dispozitiv pentru reprezentarea locurilor cu ajutorul unor valori pentru latitudine și longitudine. Vezi SNYDER 2007, p. 366.

18. Harta se găsește în Biblioteca Apostolica Vaticană din Orașul Vatican. Poate fi vizualizată pe site-ul Universității der Bundeswehr München (<https://www.unibw.de/>).

19. Meurer 2007, p. 1180.

20. Cu cercuri roșii sunt reprezentate orașele creștine și cu cercuri negre cele păgâne.

21. Pentru transliterație vezi Kleim 2010, p. 36-37.

22. Harta reprezintă probabil o copie a originalului finalizat în 1459 de Fra Mauro la comanda regelui Alfonso al V-lea al Portugaliei. Vezi WOODWARD 1987, p. 315. Piero Falchetta consideră că a existat un singur exemplar, cel păstrat astăzi la Veneția. Vezi Falchetta 2011, p. 241-243.

23. Woodward 1987, p. 315-316.

24. Lista întocmită de Piero Falchetta identifică 2921 de denumiri și legende (Falchetta 2006).

25. Trad. Munții înzăpeziți.

26. Trad. Provincia secuiască. Pe harta lui Fra Mauro *Provincia sechel* mai este înscrisă și în apropiere de *Varadin* (Oradea).

27. Trad. Provincia aparținătoare de Sibiu.

28. Woodward 2007, p. 20.

29. Gautier-Dalché 2007, p. 324.

30. Nu se cunoaște dacă Ptolemeu a întocmit hărți regionale în baza datelor incluse în lucrarea *Geographia*. Vezi Dilke 1987, p. 190.

31. Meurer 2007, p. 1183-1184.

32. Păstrate la Muzeul Condé din Chantilly (Franța) și la Biblioteca Universitară din Leiden (Olanda)

33. Meurer 2007, p. 1187

34. *Ibid.*, p. 1188

35. Titlul hărții este *QVOD PICTA EST PARVA GERMANIA TOTA TABELLA: ET LATVS ITALIE GELIDAS PROSPICIT ALPES: SAVROMATVVM QVI TRVCES POPVLI: GENTES QVE PROFVNDO VICINE ADRIATICO: PELOPIS REGNVVM QVE VETVSTI PANNONIOS ET FINDIT AGROS QVA FRIGIDVSHISTER: ATQVELICAONIOS TERRARVM*

QVICQVID IN AXES VERGIT: ET EQVOREAS RHODANVS QVA VERBERAT VNDAS: ET MVLTE PVNCTIS VRBES VLLE QVE NOTATE: GRACIA SIT CVSE NICOLAO: MVRICE QVONDAM QUI TYRIO CONECTVS ERAT: SPLENDOR QVE SENATUS INGENS ROMANI: NVLLI EXPLORATA PRIORVM: ET LOCA QVI MODICO CELARI IVSSIT IN ERE

36. Transilvania apare ca denumire imediat la est de *Varadinvm* (Oradea) și la nord de *CEVI* (Cuvin)

37. Tâlmăciu apare cu numele *Tolmach* sau *Tolmacz* în documente din secolele XIII-XV

38. Redat ca *Wirzpurg* pe două din reproducerile lui Henricus Martellus Germanus (*tabula moderna* din *Geographia* lui Ptolemeu și harta din ediția *Insularium illustratum* păstrată la Chantilly). Ulterior apare și sub forma *Vuzenborg* (vezi harta lui Giovanni Andrea Valvassore mai jos)

39. Vințu de Jos și Vurpăr sunt tratate ca o singură entitate urbană în privilegiile date de regele Sigismund de Luxemburg în ultima parte a secolului al XIV-lea și prima parte a secolului al XV-lea (UB III, p. 56-57, UB IV, p. 398-399, 551-553)

40. Orlat este amintit sub numele *Vinczburg* într-un document din 1476 (UB VII, p. 84-86)

41. O localitate cu numele *Groschen / Groschena* este redată în aproximativ aceeași zonă pe reproducerile primei ediții a hărții lui Cusanus. Vezi mai jos harta lui Francesco Rosselli.

42. Nu trebuie exclusă nici posibilitatea ca acest „oraș” să fie de fapt o cetate, posibil cetatea Landskrone de lângă Tâlmăciu. Turnul înalt, redat în cadrul fortificațiilor, ar părea să sugereze acest lucru.

43. Vezi reprezentarea Daciei în edițiile lui Nicolaus Germanus a *Geographiei* (cca. 1460-1482) în capitoul anterior

44. Harta din varianta *Insularium illustratum* păstrată la Biblioteca Universitară din Leiden (Olanda)

45. MEURER 2007, p. 1187

46. Woodward 2007, p. 773, Török 2007, p. 1811

47. Török 2007, p. 1811

48. Trad.: Aici se află germani

49. În aceeași locație este redat orașul *Hermstat* pe harta din ediția păstrată la Chantilly din *Insularium illustratum* a lui Henricus Martellus Germanus

50. Meurer 2007, p. 1193-1194

51. *Ibid.*, p. 1187

52. *Ibid.* și TÖRÖK 2007, p. 1816

53. *Quot picta est parva Germania tota tabella...*

54. Exemplarul analizat se află în colecția Bibliotecii Universitare Basel și poate fi vizualizat pe site-ul <http://www.e-rara.ch/>

55. Denumirea *Transilvania* mai apare încă odată spre sud-vest, la sud de locația orașului Alba Iulia (*Albaula*)

56. *Gymnasium Vosagense* a fost patronat de ducele René al II-lea de Lorena (1460-1508) și a funcționat până la moartea acestuia. A fost condus de Vautrien Lud, secretarul ducelui din 1490, și a avut ca principal domeniu de studiu

geografia. Mai multe detalii în Monique Pelletier, *Le globe vert et l'œuvre cosmographique du gymnase vosgien*, Bulletin du Comité français de cartographie, nr. 163, martie 2000, p. 17-31

57. Titlul complet este *Vniversalis cosmographia secundum Ptholomaei traditionem et Americi Vespucii aliorumque lustrationes*

58. Pe singura ediție care s-a păstrat, cea din 1520, teritoriile de la est de Buda sunt reprezentate foarte schematic, fără a include itinerarii. Transilvania este redată, în general, după *tabula moderna* din ediția apărută la Roma în 1507 a *Geographiei* lui Ptolemeu (vezi harta lui Marco Beneventano, analizată mai sus).

59. Numele complet al hărții este *Carta marina navigatoria Portugallen navigationes, atque tocius cogniti orbis terre marisque formam natvram situs et terminos nostris temporibus recognitos et ab antiqvorum traditione differentes, eciam qvor vetusti non meminervnt avtores, hec generaliter indicat*

60. Van Duzer 2012, p. 17

61. Dimensiunea este preluată după descrierea hărții din catalogul online al Library of Congress, Washington (Statele Unite ale Americii)

62. Vezi harta lui Andrea Valvassore (1520), analizată mai sus

Bibliography:

Campbell, Tony, *Portolan charts from the late thirteenth century to 1500*. The history of cartography, vol. I, Cartography in Prehistoric, Ancient, and Medieval Europe and the Mediterranean, editori J. B. Harley și David Woodward, Chicago-Londra 1987, p. 371-463.

Dana, Dan, Radu, Măriuca *Transilvania pe Harta de la Hereford (sec. XIII)*. Studii și Materiale de Istorie Medie (SMIM) XX, București 2002, p. 253-265.

Dilke, Oswald A. W., *The culmination of Greek cartography in Ptolemy*, The History of Cartography, vol. I, Cartography in Prehistoric, Ancient, and Medieval Europe and the Mediterranean, editori J. B. Harley și David Woodward, Chicago-Londra 1987, p. 177-200.

Edson, Evelyn, *The World Map, 1300-1492: The Persistence of Tradition and Transformation*, Baltimore 2007.

Falchetta, Piero, *Fra Mauro's Map of the World*, Turnhout 2006. Transliterațiile online la adresa: http://geoweb.venezia.sbn.it/cms/images/stories/Testi_HSL/FM_iscr.pdf, accesat în 22.06.2016.

Falchetta, Piero, *Il mappamondo (scomparso ?) di Fra Mauro*. Studi Veneziani, LXII-LXIV, Venetia 2011, p. 225-244.

Patrick, Gautier-Dalché, *The Reception of Ptolemy's Geography (End of the Fourteenth to Beginning of the Sixteenth Century)*. The history of cartography, vol. III, Cartography in the European Renaissance, editor David Woodward, Chicago-Londra 2007, p. 371-463.

Kleim, Uwe, *Namengut und identifizierte unbenamte Örtlichkeiten in der Weltkarte des Andreas Walsperger von 1448* (<https://www.unibw.de/inf4/professors/vc-en/staff/kleim/activities/walsperger-en/index.html>, accesat în 22.06.2016).

Meurer, Peter H., *Cartography in the German Lands, 1450-1650*. History of Cartography, vol. III, Cartography in the European Renaissance, editor David Woodward, Chicago-Londra 2007, p. 1172-1245.

Morse, Victoria, *The Role of Maps in Later Medieval Society: Twelfth to Fourteenth Century*. History of Cartography, vol. III, Cartography in the European Renaissance, editor David Woodward, Chicago-Londra 2007, p. 25-52.

Pelletier, Monique, *Le portulan d'Angelino Dulcert, 1339*. Cartographica Helvetica, nr. 9-10, Murten 1994.

Popescu-Spineni, Marin, *România în istoria cartografiei până la 1600*, București, 1938.

Snyder, John P., *Map projections in the Renaissance*. History of Cartography, vol. III, Cartography in the European Renaissance, editor David Woodward, Chicago-Londra 2007, p. 365-381.

Török, Zsolt G., *Renaissance Cartography in East-Central Europe, ca. 1450-1650*. History of Cartography, vol. III, Cartography in the European Renaissance, editor David Woodward, Chicago-Londra 2007, p. 1806-1851.

Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, vol. III (1391-1415), editori Franz Zimmermann și Carl Werner, Köln 1902.

Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, vol. IV (1416-1437), editori Franz Zimmermann și Gustav Gündisch, Köln 1937.

Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, vol. VII (1474-1486), editor Gustav Gündisch, Köln 1991.

Van Duzer, Chet, *Waldseemüller's World Maps of 1507 and 1516: Sources and Development of his Cartographical Thought*. The Portolan, nr. 85, Washington 2012, p. 8-20.

Woodward, David, *Medieval Mappaemundi*. The history of cartography, vol. I, Cartography in Prehistoric, Ancient, and Medieval Europe and the Mediterranean, editori J. B. Harley și David Woodward, Chicago-Londra 1987, p. 286-370.

Woodward, David, *Cartography and the Renaissance: Continuity and Change*. History of Cartography, vol. III, Cartography in the European Renaissance, editor David Woodward, Chicago-Londra 2007, p. 3-24.